

УДК 070+659.123

РЕДАКТОРСЬКЕ ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ВИДАНЬ

Шевченко В. Е.

Предметом опису творів науково-популярної літератури є наука, а задачею – популяризація, поширення наукових знань серед широкої аудиторії читачів. *Актуальність.* Тематичний діапазон науково-популярної літератури широкий: всі галузі наук і види людської діяльності. Саме цим визначається концепція оформлення видань цього типу. Вони розповідають про науку і її методи, результати досліджень, досягнення, відкриття, проблеми, гіпотези і напрямки наукового пошуку всім зацікавленим. Тому головна вимога до них – подання інформації у зрозумілому, привабливому вигляді, інтерпретація сухого наукового стилю із додаванням наочності, образності, раціональності й емоційності, тлумаченням незрозумілих понять не лише у вигляді посилань, але й графічними засобами, що доступно передає складні поняття.

Метою роботи є розгляд принципів роботи редактора з науково-популярними виданнями, формування його структури, встановлення взаємодії текстових та зображальних матеріалів виходячи з цільового призначення.

Постановка проблеми. Цільове призначення науково-популярних видань – підвищення загальнокультурного і науково-технічного рівня людини, що і визначає їх напрямки: освітній, інформаційний, практичний. Завдання видань *освітнього* напрямку – поширення наукових знань (як додаткова література навчальних видань), *практичних* – реклама ідей, наукових поглядів заради активізації практичної діяльності. Видання *інформаційної* спрямованості містять відомості актуального і довідкового характеру про різноманітні явища науки і соціального життя. Недостатня увага до оформлення науково-популярних видань призводить до неможливості зацікавити читача, а отже, розширити його знання, змусити шукати додаткові відомості про певну галузь науки. Це і стає причиною зниження освітнього рівня суспільства.

Видання виконає своє науково-популярне значення, якщо редактор, аналізуючи текст, виділить у ньому значеннєві складники – *тему тексту*, тобто те, про що йде мова, *словесне розкриття теми*, тобто те, що саме говориться, а також *сполучне відношення* між ними, яке буває причинно-слідчим, доказовим, конкретизуючим, ілюструючим. Різним видам текстового та зображального матеріалу надають різний ступень активності художньої форми. Аналіз тексту дає підстави для опрацювання тексту художнім редактором:

- правильно ілюструвати видання, тобто створити необхідні умови, що полегшують читачеві розуміння читаного, і правильно організувати свою роботу: скласти список головних тим, що повинні бути проілюстровані як головні;
- знайти побічні теми, що можуть бути розвинуті, доповнені наочними зображальними засобами, але так, щоб не відвести уваги від головного;
- визначитися у виборі сюжетів і певною мірою у виборі способів їх трактування, спираючись на сполучні відношення між темою та її словесним розкриттям.

Науковий зміст науково-популярних видань потребує роз'яснення певних тем широкому колу читачів зображальним матеріалом, примітками, додатковими текстами. Текст майбутнього видання аналізується з позиції необхідності і можливості зображального супроводу. Якщо текстова наукова інформація доступна читачеві без додаткових засобів запам'ятовування, можна вважати, що видання не потребує додаткових текстів та зображень.

РЕДАКТОРСЬКЕ ОПРАЦЮВАННЯ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИХ ВИДАНЬ

Питання доступності читачеві наукового змісту остаточно вирішується після уважного розгляду категорії читачів, якій видання призначене.

Структуру науково-популярного видання складають такі його елементи:

а) усі види текстів: основний, додаткові (роз'яснення, цитування), допоміжні (нагадування, посилання, звернення), методичні (питання, завдання, резюме), рубрикаційні, наукового апарату (примітки, виноски, бібліографія, переліки понять, імен, термінів);

б) текстівки (додаткові тексти можуть бути одночасно розгорнутою текстівкою);

в) елементи, які необхідно акцентувати (терміни, імена, назви, дати, наукові формулювання, висновки);

г) зображальні матеріали: ілюстрації прямі та не пов'язані прямо з текстом, до додаткових і допоміжних текстів, рубрикаційної системи (фронтиспис, шмуцтитул, заставки, що розкривають зміст локальної теми);

д) елементи орієнтації (зміст, компендіуми, колонтитули, колонцифри)

Визначення важливості кожного з елементів видання і надання йому певних графічних ознак, виділення, встановлення у відповідному місці стає «путівником» для читача, спрямовує його увагу в потрібному напрямку. Рух виданням здійснюється від тексту до малюнка або навпаки; від малюнка – до текстівки і тексту; від основного тексту – до додаткового і до малюнка; від колонтитулу або змісту – до окремої частини тексту. Проектуючи різноманітні шляхи руху виданням композиційними і конструктивними засобами, редактор структурно організує видання. Значний масив зображень стає гармонійним продовженням текстової частини при правильному принципі введення ілюстрацій і вірному співвіднесенні основних і додаткових текстів (уточнення, текстівки, пояснення до зображень).

Наочність ілюстрацій визначається відповідністю зображальної мови змісту і підготовленістю (спроможністю) читача його сприймати. Зорозуміло розташування тексту, ілюстрацій і текстівок припускає визначений порядок і засіб їх розташування один відносно іншого:

1. Якщо шрифтова інформація переходить в зображальну, тоді вони розташовуються в безпосередній близькості від того тексту, що вони продовжують. Але основний текст не повинен часто дробитися зображеннями. В цьому випадку існують такі варіанти:

а) малюнки паралельно тексту розміщуються на розширених полях при звуженій сторінці набору;

б) зображення обтікає незначна текстова оборка;

в) зонване розташування малюнків, наприклад зверху і знизу сторінки, що потребує значної редакційної і макетної роботи для збереження змістовно-значеннєвого зв'язку між текстом і малюнком, що розташовуються на кожній із сторінок видання.

2. Якщо ілюстрації коментують текст, доповнюють його, але не пов'язані з ним безпосередньо або створюють рівнобіжну розповідь – бажано, щоб їх розташування не порушувало послідовного і безупинного процесу читання тексту. Їх розміщення повинно бути таким, щоб читач зрозумів самостійність зображального матеріалу щодо текстового викладу. Оформлювальні засоби:

а) зонування;

б) відсікання лініями, рамками;

в) зосередження ілюстрацій в окремих блоках, на окремих сторінках;

г) прив'язування зображень до рубрикаційних елементів.

3. Якщо склад структурних елементів видання різноманітний і складний і процес послідовного читання тексту заміняється вибіркоким сприйняттям матеріалів, тоді художник повинен особливо ретельно компонувати матеріали на розворотах: визначити їх послідовність для полегшення орієнтації і встановити значеннєві зв'язки між ними.

Менш підготовлені читачі, діти легше і з більшою зацікавленістю сприймуть складну наукову інформацію, передану у виданні майже рівними відношеннями тексту і зображень.

Нерідко, особливо для молодших школярів, розробляють видання з переважним масивом малюнків, у яких наукова інформація прочитується завдяки монтажу ілюстрацій різного виду, а текстова частина виступає як пояснення для правильного розуміння й осмислення наочності.

Велика кількість додаткового зображального матеріалу значно збільшує обсяг видання в цілому і може порушити співвідношення обсягів матеріалів для читання і наочності.

Висновки. Науково-популярна література активно впливає на читача, заохочує до певних наукових проблем, доступною мовою переповідає складні поняття, художньо відображає наукові факти. Розуміння значення науково-популярних видань у підвищенні освітнього рівня суспільства є важливим і актуальним завданням, що стоїть перед видавцями, художниками, оформлювачами.

Список літератури

1. Атабеков Н. А. Словарь-справочник иллюстратора научно-технической книги. – М.: Книга. 1974. – 282 с.
2. Адамов Е. Б. и др. Книга как художественный предмет. – М.: Книга. 1988. – Ч.1. Набор, фактура. – 382 с.
3. Адамов Е. Б. Рукопись – художественный редактор – книга: Опыт художественного редактирования изданий. – М.: Книга. 1985. – 295 с.
4. Антонов А. В. Сприйняття та розуміння тексту. – К.: Знання. 1997.
5. Болховитинова С.М. и др. Композиция изданий: Особенности проектирования различных типов изданий: Учебное пособие / Под ред. С. М. Болховитиновой. – М.: Изд-во МГУП. 2000. – 166 с.
6. Валуенко Б. В. Архітектура книги. — К.: Мистецтво. 1976. – 212 с., іл. valuenko +2
7. Валуенко Б. В. Зовнішнє оформлення друкованих видань: Способи композиційного зв'язку шрифту і зображення // Друкарство. – 1999. – № 3. – С. 12-13.
8. Конструкція книги: Навч. посібник для студ. полігр. спец. вищ. навч. закладів / С. Гавенко, Л. Кулік, М. Мартинюк. – Л.: Фенікс. 1999. – 134 с.
9. Сміт Д. К. Посібник книговидавця. – К.: Любіть Україну. 1999.
10. Шевченко В. Е. Графічна організація друкованого тексту та його художня інтерпретація засобами складання // Наукові записки Інституту журналістики. – К., 2001. – Т.2. – С. 53–69.
11. Шевченко В. Е. Композиція та архітектоніка друкованого видання // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: журналістика. – К., 2000. – Вип. 8. – С. 70-75.
12. Шевченко В. Е. Оформлення сучасного газетного видання / Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Інститут журналістики / За ред. В. В. Різуна. – К.: Поліграф. д-ця Інституту історії України НАН України. 2003. – 344 с.; рис., табл.

Поступила до редакції 10.03.2005 р.